

Kalina KUKIEŁKO-ROGOZIŃSKA

O FILOZOFII MARSHALLA MCLUHANA

Na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Denis Hlynka w recenzji książki *Laws of Media* [„Prawa mediów”]¹ z nieukrywany entuzjazmem stwierdza: „McLuhan powrócił!”². Oczywiście można zastanawiać się, czy naprawdę kiedykolwiek zniknął, ale zdaniem Hlynki to właśnie ten wydany już po śmierci kanadyjskiego badacza tom ponownie włącza jego głos do dyskursu dotyczącego wpływu nowych technologii – zwłaszcza zaś tych służących komunikacji – na jednostkowe i społeczne funkcjonowanie człowieka. Hlynka zauważa również, że czasem zdarza nam się spekulować, co myśliciele z przeszłości powiedzieliby na temat współczesnych osiągnięć techniki, jak zinterpretowaliby oddziaływanie najnowszych ludzkich wytworów na kształt kultury i społeczeństwa, w których się pojawiły, oraz w jaki sposób konstruowałiby oni swoje teorie służące wyjaśnieniu tych zjawisk. W przypadku McLuhana dość łatwo wyjść poza obszar domysłów i spe-

kulacji, ponieważ odpowiedzi na te pytania odnaleźć można w jego publikacjach, które nie tylko na stałe zagościły już w szeroko rozumianej refleksji naukowej, ale też – z większą lub mniejszą intensywnością – wciąż inspirują kolejnych badaczy i stanowią podstawę ich rozważań.

Nie bez powodu przywołujemy opinię Hlynki – to właśnie *Laws of Media* stanowią bowiem punkt wyjścia i główną oś książki Bartłomieja Knosali *Projekt nauki nowej Marshalla McLuhana. Filozoficzne konsekwencje zmian form komunikacji*³, która jest przedmiotem niniejszej recenzji. Jak wskazuje tytuł, przygotowany przez Knosalę tom dotyczy przede wszystkim filozoficznego kontekstu refleksji podejmowanej przez McLuhana podczas jego wieloletniej kariery naukowej. Podobną perspektywę interpretacji twórczości profesora z Toronto przyjmuje wielu badaczy, między innymi Halina Rotkiewicz czy Krzysztof Loska⁴. Ani na polskim, ani na międzynarodowym rynku

¹ Zob. M. M c L u h a n, E. M c L u h a n, *Laws of Media: The New Science*, University of Toronto Press, Toronto 1988.

² D. H l y n k a, *Reviewed Work(s): Laws of Media: The New Science by Marshall McLuhan and Eric McLuhan*, „Educational Technology Research and Development” 38(1990) nr 2, s. 87 (jeśli nie podano inaczej, tłumaczenie fragmentów obcojęzycznych – K.K.R.).

³ Bartłomiej K n o s a l a, *Projekt nauki nowej Marshalla McLuhana. Filozoficzne konsekwencje zmian form komunikacji*, Universitas, Kraków 2017, ss. 250.

⁴ Zob. H. R o t k i e w i c z, *Pedagogiczne aspekty teorii środków masowego przekazu Marshalla McLuhana*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983; K. L o s k a, *Dziedzictwo*

wydawniczym nie pojawiła się jednak do-tychczas publikacja, która w sposób tak syntetyczny i przejrzysty jak praca Knosali przybliżałaby czytelnikom projekt, któremu McLuhan poświęcił wiele lat swojego życia.

Nim przejdziemy do omówienia tej niezwykle interesującej książki, musimy wspomnieć o dwóch istotnych sprawach. Po pierwsze, twórczość McLuhana charakteryzuje legendarny wręcz brak systematyzacji wywodu. Proponowane przez niego koncepcje stanowią najczęściej bezładny zbiór myśli i poglądów rozproszonych w licznych publikacjach. Każdy, kto podejmuje się skomentowania spuścizny tego autora, może podczas uważnej lektury jego prac próbować uporządkować wybrane wątki, łącząc odpowiednio dobrane fragmenty, nie oznacza to jednak, że ostatecznie uzyska usystematyzowaną i pozbawioną wewnętrznych antynomii całość⁵. Z tego też powodu tezy McLuhana doczekały się wielu – często sprzecznych – interpretacji, które można skutecznie obronić jedynie w oparciu o wybrane wyimki z jego tekstów. Sprawia to, że autor takiej rekonstrukcji nigdy nie ma pewności co do reakcji odbiorców na efekt swojej pracy, wymagającej przecież dużego wysiłku intelektualnego. Po drugie, analizując naukowe dokonania McLuhana, łatwo zauważyć, że z premedytacją rzucał on wyzwanie współczesnemu sobie środowisku akademickiemu, zwłaszcza swoim podejściem do kwestii metodologicznych: budowania i weryfikowania teorii, faktów naukowych czy wykorzystywanych źródeł. Jego zdaniem wszystkie sposoby, które pozwalają na dotarcie do sedna zagad-

nienia, są użyteczne i dopuszczalne. Jeśli się sprawdzają, należy je przyjąć, jeśli nie – odrzucić. McLuhan tworzył awangardowe narzędzia poznawania prawdziwej natury rzeczy, ale nie miał dużych aspiracji metodologicznych. Przy wielu okazjach podkreślał: „Jestem badaczem. [...] Nie mam punktu widzenia. Nie trzymam się jednego stanowiska. NIE WYJAŚNIAM. EKSPLORUJĘ”⁶. Zarysowany powyżej kontekst pokazuje, przed jakimi trudnościami staje współczesny czytelnik, który chce odtworzyć, opisać i zinterpretować proponowany przez kanadyjskiego myśliciela projekt nauki.

We wstępie do swojej publikacji Knosala pisze: „W książce położono nacisk na to, by pokazać, że autor *Galaktyki Gutenberga*, wychodząc od określonych założeń dotyczących natury języka, poznania i historii, starał się wypracować alternatywny model wiedzy” (s. 14). Nie ulega wątpliwości, że jest to zadanie ambitne, wymagające nie tylko dogłębnej znajomości poglądów McLuhana, ale również rozległej wiedzy filozoficznej.

Książka została podzielona na dwie części. Pierwsza z nich, „Źródła projektu nauki nowej”, ukazuje podstawowe inspiracje filozoficzne i literackie tytułowego projektu, szczegółowo przedstawia najistotniejsze jego źródła. Składa się ona z czterech rozdziałów: „W kręgu Nowej Krytyki” (zob. s. 19-37), „Trivium” (zob. s. 39-83), „*Novum Organum* Franciszka Bacona” (zob. s. 85-101) oraz „*Scienza Nuova* Giambattisty Vica” (zob. s. 103-130). Część druga, zatytułowana „Projekt nauki nowej”, również obejmuje cztery rozdziały: „The New Science” (zob. s. 133-153), „Doświadczenie przestrzeni” (zob. s. 155-197), „Neurofizjologiczne uzasadnienie nauki nowej” (zob. s. 199-217) i „Tetrazy”

McLuhana – między nowoczesnością a ponowoczesnością, Rabid, Kraków 2001.

⁵ Por. K. Kukielińska, *Między nauką i sztuką. Teoria i praktyka artystyczna w ujęciu Marshalla McLuhana*, Wydawnictwo NCK, Warszawa 2014, s. 124n.

⁶ G.E. Stearn, *Introduction*, w: *McLuhan: Hot and Cool*, red. G.E. Stearn, Dial Press, New York 1967, p. xiii.

(zob. s. 219-234). W części tej autor dokonuje rekonstrukcji proponowanej przez McLuhana nauki nowej. Całość uzupełniona została rozbudowaną bibliografią i indeksem osobowym. Taka kompozycja tekstu pozwala czytelnikom na płynne przejście od syntetycznego ujęcia koncepcji filozoficznych inspirujących McLuhana do jego własnej propozycji nowego modelu wiedzy.

Zdaniem Knosali pierwotnym źródłem zamysłu sformułowania nauki nowej był ruch literacki i społeczny nazywany Nową Krytyką, z którym McLuhan zetknął się podczas swoich studiów w Cambridge, w połowie lat trzydziestych ubiegłego wieku. Stąd też rozdział otwierający *Projekt nauki nowej Marshalla McLuhana* poświęcony został właśnie temu ruchowi. Jego przedstawiciele, tacy jak Frank R. Leavis, Thomas S. Eliot czy Ezra Pound, poruszali ważne dla McLuhana kwestie, przede wszystkim zaś podejmowali krytykę cywilizacji technicznej jako przyczyny rozpadu wrażliwości. Prezentowali oni negatywny stosunek do racjonalizacji wszystkich sfer życia społecznego, a także starali się określić społeczną funkcję poezji, będącej ich zdaniem alternatywą dla zdominowanej przez prawa fizyki nauki. „W tym społecznym i intelektualnym nurcie – pisze Knosala – znajdujemy zarówno krytykę cywilizacji technicznej wraz z tzw. teorią rozkładu wartości, jak i wyraźnie zidentyfikowane przyczyny takiego stanu rzeczy, tj. wywyższenie wizji naukowej świata kosztem wizji estetycznej. Z taką diagnozą kultury wiąże się obecna w nowej krytyce próba ustanowienia nowej relacji między poezją a nauką, starając się dostrzec w tej pierwszej «niezależną formę wiedzy»” (s. 35). Odpowiedzią na postulaty Nowej Krytyki jest synteza nauki i sztuki, jakiej dokonał McLuhan w swoim projekcie.

Na szczególną uwagę czytelników zasługuje w omawianym rozdziale fragment dotyczący relacji McLuhana z Poundem.

Interpretatorzy twórczości kanadyjskiego badacza dotychczas rzadko poświęcali uwagę tej relacji, a ma ona istotne znaczenie, ponieważ Pound był jednym z najważniejszych inicjatorów określenia na nowo stosunku między nauką, sztuką i techniką, która to idea znalazła odzwierciedlenie w poglądach McLuhana. Amerykański poeta i krytyk literacki był bowiem przekonany, że powrót do greckiego pojęcia „techné”, obejmującego sztukę, rzemiosło i naukę, pozwoli na zażegnanie kryzysu europejskiej kultury. McLuhan nawiązywał także do innych elementów koncepcji Pounda, takich jak chociażby metoda ideograficzna, uznanie techné za najwyższy stopień poznania czy też postulat reformy języka prowadzącej do wyznaczenia nowej hierarchii w obrębie trivium. Prawdopodobnie również pod wpływem Pounda zaczął wykorzystywać analizy lingwistyczne i literackie do badania mediów.

Kolejny, obszerny rozdział omawiającej książki poświęcony został idei trivium oraz jej roli w filozoficznej refleksji kanadyjskiego myśliciela. Już na wstępie tego rozdziału Knosala podkreśla, iż „aby należycie zrozumieć projekt Marshalla McLuhana, który on sam nazywa nauką nową, trzeba wiedzieć, że dla autora *Galaktyki Gutenberga* współczesna kultura z jej specjalizacją i technicznym charakterem została ukształtowana dzięki przewadze, jaką w procesie rozwoju kultury zachodniej uzyskała dialektyka nad pozostałymi sztukami trywialnymi” (s. 41). Zdaniem McLuhana owa przewaga dialektyki stanowi przyczynę ponadczasowej intelektualnej schizmy, obecnego już w sporze Sokratesa z sofistami konfliktu „między głową a sercem”, którego najważniejszym rozstrzygnięciem staje się przeciwstawienie kultury krasomówczej kulturze filozoficznej. Przedstawiony przez Knosalę opis dziejów tego podziału prowadzi czytelnika przez dzieła Homera, koncepcję Artes Li-

berales, twórczość Cycerona, św. Augustyna oraz Erazma z Rotterdamu. Autor recenzowanej książki, spełniając wymogi naukowości wywodu, snuje pasjonującą, angażującą uwagę czytelnika opowieść o historii ludzkiej myśli, rozwoju nauki i próbach jej usystematyzowania. Szczególnie interesujący jest wątek sporu między sztukami wyzwolonymi, który w ujęciu McLuhana stanowi między innymi dynamiczny model starcia między różnymi psychospołecznymi skutkami funkcjonowania środków przekazu. Przyjęcie takiej perspektywy stało się możliwe dzięki założeniu, że wszystkie wytwory człowieka mają „metaforyczną strukturę słowa” (s. 81). Założenie to z kolei prowadzi do koncepcji logosu, która zdaniem Knosali odgrywa istotną rolę w podejmowanych przez McLuhana analizach, już od czasu jego pracy doktorskiej zatytułowanej *The Classical Trivium: The Place of Thomas Nashe in the Learning of His Time*⁷. „Koncepcja logosu [...] pozwala na ustalenie analogii między słowem a rzeczą, a więc i między elokwencją a mądrością” (s. 81) – pisze Knosala. To właśnie w modelach bazujących na koncepcji logosu McLuhan będzie poszukiwał idealnego mówcy-filozofa oraz harmonii między rozumem a emocjami.

Kolejny rozdział zawiera zarys filozofii Bacona, będącego – obok Kartezjusza – twórcą podstaw modelu nauki nowożytnej i uznanego przez kanadyjskiego myśliciela za jeden z największych umysłów w historii ludzkości. Zdaniem McLuhana Bacon, w przeciwieństwie do francuskiego filozofa, to „przede wszystkim humanista, spadkobierca tradycji retoryczno-gramatycznej, przekonany o bezpośredniej zależności między znakiem a rzeczą, wy-

znający określone poglądy na historyczną genezę wiedzy” (s. 86). W jego twórczości McLuhan docenia między innymi uznanie za cel wiedzy jej praktycznej użyteczności, odrzucenie dialektyki jako metody bezużytecznej i propagowanie metody indukcyjnej, przede wszystkim jednak koncepcję idoli, którą Kanadyjczyk rozumie jako teorię komunikacji analizującą nastawienie percepcji. Co więcej, uznaje on siebie za intelektualnego spadkobiercę myśli Bacona, a swoje twierdzenia dotyczące komunikacji za uzupełnienie i kontynuację Baconowskiej koncepcji idoli⁸.

Część pierwszą zamyka rozdział poświęcony nauce nowej Giambattisty Vica. Podobnie jak Bacon, włoski filozof podejmuje temat sporu dotyczącego hierarchii sztuk należących do trivium, ale dostosowuje swoje rozstrzygnięcia do poziomu nauki przełomu siedemnastego i osiemnastego wieku. Opowiada się za poezją i retoryką, nie występuje jednak przeciwko dialektyce, lecz przeciwko kartezjańskiej wizji nauki. Bardzo ważnym powodem tej krytyki jest niemożność pełnienia przez naukę w ujęciu kartezjańskim funkcji społecznych. Metoda kartezjańska niszczy tak zwany zdrowy rozsądek, a zatem wyklucza możliwość działania w oparciu o racje jedynie prawdopodobne, co z kolei prowadzi do zubożenia istotnych sfer aktywności człowieka, takich jak poezja, malarstwo czy sztuka wymowy. Społeczny kontekst nauki ma istotne znaczenie także w koncepcji McLuhana. Knosala zauważa, że cała pisarska działalność kanadyjskiego myśliciela opiera się w istocie na przekona-

⁷ Zob. M. M c L u h a n, *The Classical Trivium: The Place of Thomas Nashe in the Learning of His Time*, Gingko Press, Corte Madera, California, 2006.

⁸ Warto w tym miejscu dodać, że w pierwszym całościowym przekładzie *Galaktyki Gutenberga* znajdują się liczne cytaty z pism Bacona, które dotychczas nie były tłumaczone na język polski (zob. M. M c L u h a n, *Galaktyka Gutenberga. Tworzenie człowieka druku*, tłum. A. Wojtasik, Wydawnictwo NCK, Warszawa 2017).

niu Vica, iż wspólnie przeżywane emocje zespalają obywateli i z grupy niepowiązanych ze sobą jednostek tworzą wspólnotę. Rozdział czwarty przedstawia także i inne elementy filozofii Vica, szczególnie istotne z perspektywy projektu nauki nowej.

Jak już wspomnieliśmy, McLuhana koncepcja nauki najobszerniej zaprezentowana została w książce *Laws of Media*, opublikowanej po jego śmierci przez najstarszego syna Erica. Marshall McLuhan myślał o tej publikacji przez dekady, prace nad nią rozpoczął jednak dopiero pod koniec życia, w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Pierwotnie dzieło to miało stanowić jedynie uaktualnienie tez przedstawionych w *Zrozumieć media*⁹, ale wieloletnia praca nad książką zaowocowała rozbudowaną (jak na tego autora) koncepcją metodologii badań ewolucji technologicznej. *Laws of Media* – podobnie jak większość pism słynnego Kanadyjczyka – nie zostały dotychczas przetłumaczone na język polski, polskojęzyczni czytelnicy mogą zapoznać się jedynie z fragmentami tego dzieła zamieszczonymi w różnych zbiorach tekstów. Ma to zapewne związek z trudnościami, jakich przysparza krytyczna lektura twórczości McLuhana. Tym bardziej należy zatem docenić pracę, jaką wykonał Bartłomiej Knosala, przygotowując swoją książkę.

Część poświęconą rekonstrukcji i omówieniu projektu nauki nowej otwiera rozdział ukazujący spór wokół podjętej przez McLuhana próby „unaukowania” jego teorii. Poszukując bardziej rygorystycznej metody naukowej, odwoływał się on przede wszystkim do filozofii Karla R. Poppera, a zwłaszcza do idei falsyfikacjonizmu. Sposób, w jaki autor *Galaktyki Gutenberga* pisze o tym austriackim filo-

zofie, wskazuje na pewną fascynację jego poglądami (co może się wydawać zaskakujące, ponieważ w swoich wywodach McLuhan rzadko nawiązuje do współczesnych mu myślicieli). Jak jednak zauważa Knosala, nauka nowa znacznie odbiega od falsyfikacjonizmu Poppera: „Ostatecznie bowiem Kanadyjczyk opiera swoją naukę na rodzaju rozumowania, które wykorzystuje podobieństwa, analogie i proporcje, a nie strukturę logicznego wynikania” (s. 135).

W drugiej części *Projektu nauki nowej Marshalla McLuhana* autor ponownie przywołuje myśl Vica i ukazuje, w jaki sposób inspirowała ona poglądy kanadyjskiego profesora. McLuhan uważał, że to właśnie idee zawarte w neapolitańczyka koncepcji nauki powinny stać się podstawą nowoczesnej, interdyscyplinarnej filozofii. Wyrażał też przekonanie, że stanowią one punkt wyjścia do zrozumienia relacji między ewolucją technologii a zmianami nastawień percepcji – zagadnienia, które z różnym natężeniem pojawia się we wszystkich książkach McLuhana od czasu wspomnianej *Galaktyki Gutenberga*. Jak pisze Knosala, „aby znaleźć odpowiednią dla swojego sposobu myślenia perspektywę filozoficzną, pozwalającą zrozumieć naturę i rozwój wiedzy w kontekście przemian ludzkiego sensorium, McLuhan zwraca się do Vica, u którego znajduje zasadę łączącą oba wyżej opisane stanowiska” (s. 142). Za włoskim historiozofem McLuhan przyjmuje, że w zmieniających się strukturach form języka zawarta jest historia kultury i wrażliwości. Z filozofii Vica, a zwłaszcza z jego koncepcji cykliczności historii i rozumienia, wyprowadza ideę tetrady, która stanowi podstawę projektu nauki nowej.

Vico jako pierwszy odkrył, że sposób poznania zależy od miejsca zajmowanego przez daną kulturę w cyklu historycznym oraz że na sposób, w jaki ludzie poznają świat, mają wpływ ich własne wytwory. W jego filozofii odnaleźć można również

⁹ Zob. M. M c L u h a n, *Zrozumieć media. Przedłużenia człowieka*, tłum. N. Szczucka, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2004.

podzielane przez McLuhana przekonanie, że istnieją elementy kultury, które aktywnie wpływają na sposób postrzegania rzeczywistości, ale dzieje się to poza sferą świadomości.

Niemąło uwagi poświęca Knosala koncepcji tetrady, która – jak już wspomnieliśmy – stanowi filar nauki nowej McLuhana i wyznacza sformułowane przez niego prawa mediów. Mianem mediów określa on wytwory człowieka – niezależnie od tego, do czego służą – i traktuje je jako przedłużenia ludzkiego ciała. Tetrada to zestaw czterech pytań, które można postawić w odniesieniu do wszystkich tych wytworów. Pytania te dotyczą: (1) przedłużenia–wzmocnienia: Co dany artefakt wzmacnia, nasila, umożliwia lub przyspiesza? (2) zamknięcia–zanikania: Co za sprawą nowego przedłużenia zostaje odrzucone lub zanika? (3) przywrócenia: Jaka dawna forma zostaje przywrócona? (4) odwrócenia: W jakim stopniu nowa forma może zastąpić dawną?¹⁰. Elementy tetrady nie występują jednak w określonej kolejności, lecz wszystkie jednocześnie, i tkwią od początku w każdym ludzkim wytworze.

Knosala osadza powyższe pytania w szerszej perspektywie, docierając zarówno do źródeł ich powstania w koncepcji McLuhana, jak i tekstów, w których zostały opublikowane po raz pierwszy. Przedstawia także dyskusje o „dialektycznym” charakterze tetrady. W ujęciu słynnego Kanadyjczyka niezależnie od tego, czy zostanie ona uznana za przypadek dialektyki, czy też nie, „tetrada jako narzędzie rozumienia procesów społecznych unieważnia dotychczasowe kategorie, którymi człowiek Zachodu porządkował doświad-

czenie świata” (s. 153). Ma to bezpośredni związek ze zmianami doświadczania przestrzeni. Zagadnieniu temu autor książki poświęca kolejny rozdział.

Przestrzeń stanowi istotny motyw rozważań McLuhana, zarówno namysłu nad projektem nauki nowej, jak i szerszej refleksji o przemianach kultury spowodowanych wynalezieniem oraz upowszechnieniem kolejnych mediów służących porozumiewaniu się. Kanadyjski autor koncentruje się przede wszystkim na dwóch przeciwstawnych rodzajach przestrzeni: przestrzeni akustycznej i przestrzeni wizualnej. Rodzaj jej doświadczania zależy, jego zdaniem, od dominujących w danej społeczności form komunikacyjnych i ma fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania w danej kulturze: „Odmienne doświadczanie przestrzeni w kulturze taktylnej (słowa mówionego i mediów elektronicznych) oraz w kulturze wizualnej (pisma i druku) leży u podstaw specyficznych dla każdej z tych kultur wzorów myślenia, odczuwania i postępowania” (s. 155). Stanem najbliższym wielowymiarowej strukturze człowieka jest funkcjonowanie w przestrzeni akustycznej, właściwej słowu mówionemu i oddziałującej na zmysł słuchu. Wynalezienie alfabetu, a później prasy Gutenberga i druku, doprowadziło jednak do przejścia od tej naturalnej formy przestrzeni do formy wizualnej, z dominującym zmysłem wzroku. „Pojawienie się alfabetu fonetycznego sprawiło, że nowa forma kultury oparta na naukowym racjonalizmie, analizowaniu pojęć, klasyfikacji doświadczeń oraz ich segregowaniu w sekwencje przyczynowo-skutkowe starła się z wcześniejszą kulturą plemienną, kulturą posługującą się słowem mówionym i *mimesis* jako podstawową formą edukacji. Walka między dwoma modelami kultury została udokumentowana w ataku na poezję przeprowadzonym przez Platona w *Państwie*” (s. 160). Zdaniem Knosali „przestrzeń” jest zatem pojęciem, które umożliwia McLuhanowi anali-

¹⁰ Por. M. McLuhan, E. McLuhan, *Prawa mediów*, tłum. J. Stokłosa, w: tenże, *Wybór tekstów*, red. E. McLuhan, F. Zingrone, tłum. E. Różalska, J. Stokłosa, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 546n.

zowanie zjawisk należących do różnych sfer ludzkiego życia: zmian w percepcji, zmian osobowości, rozdziału między sercem a rozumem, tworzenia nowych struktur społecznych czy też centralizacji i decentralizacji władzy.

Autor recenzowanej książki przedstawia zarysowaną przez McLuhana genezę powstania przestrzeni wizualnej oraz wzmocnienia jej wskutek zastosowania ruchomej czcionki w prasie drukarskiej. Przywołuje też krytyczne stanowisko Kanadyjczyka wobec filozofii Johna Locke'a, w której teoretyk mediów odnajdował bezpośredni wpływ doświadczania przestrzeni wizualnej.

Następnie autor prezentuje opis przed-euklidesowej i posteuklidesowej przestrzeni akustycznej, czyli formy życia od której ludzkość odeszła i do której, dzięki mediom elektronicznym, powraca. To ciekawy wątek myśli McLuhana, w którym splatają się elementy socjologii, językoznawstwa i fizyki. Knosala przybliży dokonaną przez tego myśliciela interpretację efektów rewolucji technicznej, które można zaobserwować nie tylko w psychice człowieka, strukturze społecznej i podziale władzy, ale również w psychofizjologii postrzegania otoczenia.

W kolejnym rozdziale książki autor przedstawia neurofizjologiczne uzasadnienie nauki nowej, przede wszystkim w odniesieniu do relacji między funkcjonowaniem mózgu a nastawieniem poznawczym. Uzasadnienie to opiera się na założeniu, że oddziaływanie środków przekazu (niezależnie od ich treści) powoduje u użytkowników określone tendencje w działaniu półkul mózgu. McLuhan odwołuje się do poglądu, że działanie lewej półkuli jest linearne, logiczne i racjonalne, prawej zaś holistyczne i rezonujące, twierdząc, że nauka nowa powinna opierać się na dominacji prawej półkuli, pozwalającej na obserwację zmian zachodzących w technice i ludzkich artefaktach. Tak zaprojekto-

wana nauka pozwoli rozpoznawać formy percepcji, które narzucane są przez świat wytworów człowieka.

Prezentując stanowisko McLuhana w tej kwestii, Knosala powraca do najważniejszych źródeł powstania nauki nowej, czyli do filozofii Bacona i Vica. Pisze: „W opinii McLuhana Franciszek Bacon w swojej teorii idoli zakreślił ramy badań nad wpływem mediów na organizację aparatu percepcyjnego, tym samym umożliwił podważenie «mitu obiektywności» jako efektu wywołanego nastawieniem wizualnym (lewa półkula). Od Bacona teorię idoli przejął Vico – ustanawiając aksjomaty, na których została oparta *Scienza Nuova*, podążał on jedynie za wskazówkami przedstawionymi w *Novum Organum*” (s. 205). Według Kanadyjczyka koncepcje obu filozofów wymierzone są przeciw założeniom będącym podstawą rozumienia komunikacji, które charakteryzuje kulturę Zachodu. Uważa on, że to zachodnie rozumienie komunikacji jest nauką starą, której istotę stanowi redukcja roli przekazu jedynie do przesyłania danych. Nauka nowa natomiast ujmuje przekaz w szerszej perspektywie: w relacji do jego odbiorców oraz z uwzględnieniem wpływu, jaki mają nań formy środowiskowe. Nauka stara opiera się na lewej półkuli mózgu, nauka nowa zaś na prawej.

Ostatni rozdział tomu poświęcony został tetradom i ich miejscu w McLuhana projekcie nauki nowej. Są one bowiem zasadami, które umożliwiają zrozumienie wiedzy tworzonej na gruncie kultury akustycznej. Tetrady koncentrują się na formie (a nie na treści, jak nauka nowożytna), dzięki czemu mogą badać to, co jest „nieostrzegalne dla tradycyjnie rozumianych nauk społecznych: dynamiczne ścieranie się form myślenia i działania, powstawanie i zanik instytucji społecznych oraz związaną z tym procesem zmianę wartości, walkę między indywidualizmem a trybalizmem ukrytą w formach ludzkich artefaktów”

(s. 219). Skupiają się na dialektyce technicznych innowacji i podłoża społecznego, podważając mit wolnej od wartości, nieocenianej i obiektywnej nauki. Są więc prawopółkulową, akustyczną formą wiedzy uznającą oddziaływanie form środowiskowych na organizację aparatu zmysłowego człowieka, a tym samym na sposoby intelektualnego wglądu, doświadczenia estetycznego i organizacji społecznej.

Projekt nauki nowej Marshalla McLuhana to książka niewątpliwie warta uwagi

czytelników, w szczególności osób zainteresowanych filozofią, socjologią czy kulturoznawstwem. Pierwsza część pracy powinna przypaść do gustu zwłaszcza miłośnikom twórczości McLuhana, ponieważ w przejrzysty i przystępny sposób ukazuje filozoficzne źródła jego koncepcji. Część druga natomiast może okazać się szczególnie interesująca dla filozofów poszukujących inspiracji i oryginalnych interpretacji poglądów przedstawicieli ich dziedziny.